



# דף שבועי

בס"ד

פרשת דברים, תשפ"ד, מספר 1581

## טורחכם ומשאכם וריבכם

### רוני שויקה

תיאור הבנייה של המנגנון המשפטי כמערכת מפוארת ובנויה לתלפיות, ואילו בספר ישעיהו מערכת המשפט כבר מתוארת כמערכת מסואבת ומושחתת ללא תקנה: **אִיכָה הִיְתָה לְזוֹנָה קְרִיָּה מְלֹאֲתֵי מִשְׁפָּט צָדֵק יֵלִין בָּהּ וְעֵתָה מְרֻצָּחִים... שְׁרִיף סוֹרְרִים וְחֹבְרֵי גִבְעִים כָּלֹּ אֶהָב שְׁחָד וְרֹדֵף שְׁלֹמְנִים יְתוֹם לֹא יִשְׁפְּטוּ וְרִיב אֲלֻמָּנָה לֹא יָבֹא אֲלֵיהֶם (יש' א:כא, כג).**

מה השתבש בדרך? מדוע אותם "אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם" (דב' א:יג), שמשה מינה לשופטים, הפכו בזמן ישעיהו הנביא לסוררים וחברי גנבים? מדוע מצוות משה לשופטים: "שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו" (שם פס' טז) לא התקיימה בקרב השופטים בזמן ישעיהו, אשר "יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם"? ומדוע תחת האזהרה "לא תכירו פנים במשפט" (שם פס' יז) אנו שומעים כי השופטים "כלו אהב שחד ורדף שלמנים"? מסתבר שחכמים ראו את השורש של הקלקול שמתגלה במלואו בימי ישעיהו כבר בדברי משה "איכה אשא לבדי טרַחְכֶם ומשאְכֶם וריבְכֶם" (דב' א:יב). כך דרשו חכמים בספרי דברים (ומשם בפירוש רש"י):

איכה אשא לבדי טורחכם, מלמד שהיו טרחנים. היה אחד מהם רואה שני נוצח בדין, אומר: יש לי עדים להביא, יש לי ראיות להביא, למחר אני דן, מוסיף אני עליכם דינים!  
ומשאכם, מלמד שהיו אפיקורוסים. הקדים משה לצאת, אמרו: מה ראה בן עמרם לצאת? שמא אינו שפוי בתוך ביתו? איחר לצאת, אמרו: מה ראה בן עמרם שלא לצאת? מה אתם סבורים, יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות קשות וחמורות!  
וריבכם, מלמד שהיו רוגנים. היה אחד מהם מוציא סלע בשביל ליטול שניים, שניים בשביל ליטול שלושה.

המציאות שחכמים מתארים היא ניצול לרעה של מערכת המשפט וסדרי הדין על ידי בעלי הדין. בעלי הדין מתייחסים להליך המשפטי כאל קרב, שבו המנצח אינו זה שצודק, אלא זה שמצליח לנצל את משאבי המערכת בצורה הטובה ביותר. בעלי הדין אינם חושפים את כל הקלפים בשלב הראשון. בעל הדין מעלה טענות חדשות בהתאם להתפתחות ההליך המשפטי, מוסיף ראיות ומציג עדים חדשים. ובמקרה שכל זה אינו עוזר, הוא מבקש להרוויח זמן יקר נוסף באמצעות תרגילי השהיה ותביעות לשנות את הרכב

פרשת דברים נקראת בכל שנה בשבת שלפני תשעה באב על פי הסימן הקדום מתקופת הגאונים: "פקדו ופסחו, מנו ועצרו, צומו וצלו, קומו ותקעו". צומו וצלו" מורה לקרוא את פרשת ואתחנן לאחר תשעה באב, וממילא פרשת דברים נקראת לפני הצום. שבת זו נקראת גם "שבת חזון" על שם ההפטרה באותה שבת, המתחילה במילים: "חזון ישעיהו". קישור נאה בין הפרשה, ההפטרה ומגילת איכה הנקראת בתשעה באב נמצא במדרש איכה רבה:

שלשה נתנבאו בלשון "איכה": משה, ישעיה וירמיה. משה אמר: "איכה אשא לבדי", ישעיה אמר: "איכה היתה לזונה", וירמיה אמר: "איכה ישבה בדד". א"ר לוי: משל למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין. אחד ראה אותה בשלושה, ואחד ראה אותה בפחזותה, ואחד ראה אותה בניוולה. כך משה ראה את ישראל בכבודם ושלוותם ואמר: "איכה אשא לבדי טורחכם", ישעיה ראה אותם בפחזותם ואמר: "איכה היתה לזונה", ירמיה ראה אותם בניוולם ואמר: "איכה ישבה בדד".

על פי המשל נראה לכאורה כי הקישור באמצעות המילה "איכה" הוא קישור מלאכותי ומקרי בלבד. אין הוא משמש אלא לציין שלושה מצבים שונים של עם ישראל, שאינם מקיימים כל יחס ביניהם. וכי מה היחס בין מעמדם של ישראל כפי שרואה אותם משה בכבודם ובשלוותם, רגע לפני הכניסה לארץ, למצבם בחורבן וביציאה לגלות כפי שרואה אותו ירמיהו?

עם זאת, נראה לומר שיש דברים בגו. המילה "איכה", החורזת בין המקראות המתארים את ישראל בשלושה מצבים שונים כל כך, קושרת אותם אף בקשר של סיבה ומסובב, של פעולה ותוצאה, והופכת את שלושת המצבים לשלושה שלבים בתהליך של התדרדרות מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ממעמד גבוה ורם כאשר הם חונים על דגליהם לשבטיהם ערב הכניסה לארץ לתחתית המדרגה כאשר הם יוצאים לגלות. קל להבין את היחס המתקיים בין מה שראה ישעיהו: "איכה היתה לזונה" (יש' א:כא) למה שראה ירמיהו: "איכה ישבה בדד" (אי' א:א) כקשר של החטא ועונשו. אולם מה היחס המתקיים בין "ה' אליהם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב" (דב' א:1), כאשר ישראל בשלוותם, ל-"איכה היתה לזונה" שישעיהו מתאר בפחזותם?

נראה לומר כי המפתח לקשר הוא בהקשר הדומה של המילה "איכה" בשני מופיעה, בדברים ובישעיהו. בשניהם מילה זו מופיעה בתוך תיאור של מערכת המשפט של עם ישראל. בפרשתנו היא מופיעה בתוך

1 לעניין זה ראו אבישי אדד, שימוש לרעה בהליכי משפט – הגנה דינונית מפני ניצול לרעה של זכות הגישה לערכאות, הוצאת בורסי, בני ברק 2013.

\* ד"ר רוני שויקה, המחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בר-אילן.



התחום של תובענות ייצוגיות מספק דוגמאות בולטות במיוחד לניצול לרעה של מערכת המשפט,<sup>3</sup> אולם ניצול כזה יכול להתרחש במקרים רבים אחרים. התופעה של תובעים טרדניים המציפים את מערכת המשפט בתביעות של מה בכך מוכרת, כאשר בדרך כלל המטרה שלהם היא ההליך המשפטי עצמו ולא פסק הדין, שהם אדישים כלפיו. מערכת המשפט מתמודדת כדבר רגיל עם תביעות סרק, תביעות השתקה ותביעות ותביעות שכנגד המוגשים בחוסר תום לב.

המדרש (פסיקתא דרב כהנא, איכה) דורש את הפסוק: "כִּסְפֶּךָ הִיא לְסִיגִים סְבָאָךָ מֵהוּל בְּמִים" (יש' א:כב) על רמאים שהיו משתמשים במטבעות מזויפים לרכוש יין, בעודם שומעים שהחנווני נותן הוראה למהול אותו במים. במצב בו כולם מרמים את כולם, בית המשפט הופך ממקום עשיית הצדק למנגנון המשמן את הסדר החברתי המקולקל, ומאפשר את המשך פעילותו. במקום שבו שני הצדדים אינם פועלים בתום לב, שוב אין משמעות לתפקידו המקורי של בית הדין "וְהַצְדִּיקוּ אֶת הַצְדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הַרְשָׁע" (דב' כה:א). בית הדין נגרר בעל כורחו למאבק מוחות של עורכי דין מתוחכמים, שבקשת הצדק מהם והלאה. מכאן קצרה הדרך לשחיתות בבית הדין עצמו. כשהשופט מבין שהוא לא יותר מכלי משחק בידי הצדדים על מנת לייצר להם יתרון כלכלי או אחר זה על זה, לא רחוק מהדעת שימצאו כאלה שיבחרו להצטרף למשחק כשחקנים פעילים הדואגים לאינטרסים שלהם עצמם: "כִּלּוּ אֶהֱב שְׁחַד וְדָדָךְ שְׁלֹמִים". ממילא גם "יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם" (יש' א:כב). משאבי המערכת המשפטית מנוצלים בידי בעלי הכוח, והמגזרים החלשים נותרים ללא הגנה.

טענת משה "אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טְרַחְכֶם וּמִשְׁאָכֶם וְרִיבְכֶם" (דב' א:יב) מובילה לתוכחת ישעיהו "אֵיכָה הִיְתָה לְזוֹנָה קְרִיָּה נְאֻמָּה" (יש' א:כא) ומשם לפורענות שחזה ירמיהו "אֵיכָה יִשְׁבֶּה בְּדָד הָעִיר רִבְתִּי עִם" (אי' א:א). ואם השורש לפורענות הוא קלקול החברה והמשפט, שם גם יהיה התיקון:

וְאֲשִׁיבָה יְדֵי עֲלִיךָ וְאֶצְרֶךָ כְּבַר סִיגֶיךָ וְאֶסְרֶךָ כֵּל בְּדִילְךָ. וְאֲשִׁיבָה שְׁפִטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיבְךָ כְּבִתְחִלָּה אַחֲרַי כֵּן יִקְרָא לְךָ עִיר הַצְדָּק קְרִיָּה נְאֻמָּה. צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדָּה וְשִׁבְיָהּ בַּצְדָּקָה (יש' א:כה-ז).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: [dafshv@mail.biu.ac.il](mailto:dafshv@mail.biu.ac.il)

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

**עורך: ד"ר צבי שמעון**  
**עורכת לשון: רחל הכהן שיף**

בית הדין. הליכים אלה, ככל שהם מתארכים הם מתישים את הצד שכנגד, מסבכים את הדין, מעמיסים עבודה יתרה על בית הדין ומרחיקים את האפשרות למשפט צדק.

כפי שהמדרש ממשיך, התנהגות כזו אינה נובעת מאמון במערכת המשפט וביושרם של השופטים, אלא מניחה את ההפך בעליל. ההתייחסות למערכת המשפטית כאל 'משחק', שבו השחקן שישחק טוב יותר עם הקלפים שלו הוא זה שינצח, הופכת גם את השופטים ל'שחקנים'. כאשר בעלי הדין ניגשים למשפט שלא על מנת לברר את ההלכה המשפטית ולעשות צדק, אלא על מנת להבטיח את האינטרסים שלהם, למקסם את האפשרויות לעשיית עושר שלא במשפט או למזער הפסדים שהם אחראים להם, הם מניחים כי גם השופטים שותפים לאותו משחק. אף הם, לפי מחשבתם, נמצאים בבית הדין על מנת לפעול לטובת האינטרסים שלהם עצמם. כל פעולה של השופט מתפרשת על פי מפת אינטרסים. מה היה האינטרס שלו לעשות את מה שעשה? וכיצד הדבר יכול או עלול להשפיע על האינטרסים שלי?

ומכאן לשלב הבא: המערכת המשפטית הופכת למשאב ציבורי שניתן לנצל אותו כדי לייצר הכנסה; "היה אחד מהם מוציא סלע בשביל ליטול שניים, שניים בשביל ליטול שלושה".

הנה דוגמה קרובה כיצד דבר כזה מתרחש: ב-23 באוקטובר 2024, שבועיים לאחר שפרצה המלחמה, רכש פלוני מספר כסאות מחברה לרהיטים באמצעות אתר האינטרנט של החברה. ארבעה חודשים לאחר מכן, כאשר בעל העסק חזר משירות מילואים ארוך בעזה, הוא גילה כי הוגשה נגדו על ידי אותו פלוני תביעה ייצוגית על סך של 2.5 מיליון ש"ח בגלל פרסום מבצע על הרהיטים מעבר ל-35 יום, שלא בהתאם לחוק הגנת הצרכן. בעקבות התביעה ופגישה עם התובע, בעל העסק התמוטט ואושפז בבית חולים. בדיקה העלתה כי אותו פלוני הינו תובע סדרתי, אשר הגיש בעבר מעל 30 תובענות ייצוגיות בסך כולל של כמאתיים מיליון שקל.

סיפור זה עורך סערה ציבורית ברשתות החברתיות והתפרסם בהרחבה בעיתונות הכלכלית ובתקשורת האלקטרונית. אחת הדמויות הבולטות שהעלו נושא זה לסדר היום הציבורי הוא ח"כ וסגן השר לשעבר אביר קארה. בעקבות מקרה זה ומקרים דומים רבים, ועל פי מחקרים שבדקו את השימוש בתובענות ייצוגיות לתביעות סרק,<sup>2</sup> הוגשה למליאת הכנסת בסוף מרץ הצעת חוק פרטית של ח"כ אברהם בצלאל מש"ס ואחרים המבקשת לתקן את חוק תובענות ייצוגיות, התשס"ו-2006. ההצעה אושרה בקריאה טרומית ונמצאת כעת (יוני 2024) בוועדת החוקה, חוק ומשפט, בהכנה לקריאה ראשונה. בדיון בכנסת עלו מקרים נוספים של תובעים סדרתיים בתובענות ייצוגיות. בין השאר, עורך דין אחד הגיש 2,426 תביעות ייצוגיות בהיקף מצטבר של 5 מיליארד שקלים. עורך דין אחר הגיש 788 תביעות ייצוגיות בסכום מצטבר של למעלה מ-2.5 מיליארד שקל. עורכת דין נוספת ערכה הסכמים מול נכים שבהם היא למעשה משלמת להם תשלום חודשי במטרה להגיש תביעות ייצוגיות בשמם. היא הגישה למעלה ממאה תובענות ייצוגיות בסכום מצטבר של כמאה מיליון שקלים. כפי שאמר שר המשפטים בדיון בכנסת, משרדו בוחן שורה של תיקונים נוספים לחוק. מוציא סלע, בשביל ליטול שניים. בעצם, למה שניים אם אפשר מיליון.

<sup>3</sup> ראו גם את הביקורת של שופט בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו, עודד מאור, על תובענות ייצוגיות "משוכפלות" בתחום הנגשת אתרי אינטרנט: (ת"צ 52621-07-23 בן אור נ' אביב בית השקעות בע"מ [22.1.2024]).

<sup>2</sup> משרד המשפטים, דו"ח הצוות הבין-משרדי לבחינת ההסדרים הקבועים בחוק תובענות ייצוגיות, התשס"ו-2006, פורסם: 16.04.2023.